

STUDII DE LINGVISTICĂ

CZU: 811.135.1

Din nou despre inoportunitatea reformei ortografice

Gheorghe POPA, *Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova*

Deși s-a scris suficient (chiar excesiv) și convingător (chiar suspect) despre aberanta și odioasa Hotărîre a Academiei Române din 17 februarie 1993 privind modificarea a două norme ortografice (prezentul indicativ al verbului a fi să se scrie și să se pronunțe *sunt, suntem, sunteți*; sunetul *î* să fie redat prin literele *â* și *î*, în funcție de poziția lor în cuvînt)¹, totuși ezitățile, nedumeririle, incertitudinile etc. continuă să sporească atît în anturajul filologilor, cît și în cel al ne-filologilor. Asistăm la moment, oricît ar părea de straniu, la o adevărată „harababură” ortografică, întrucît fiecare scrie cum găsește de cuviință. Și... colac peste pupază: stupiditatea Hotărîrii amintite nu e, pur și simplu, acceptată orbește, dar mai e secundată de neștiința, teribilismul sau conjuncturismul a mulți prizonieri ai „amendamentelor” menționate (drept dovadă elocventă în acest sens ne poate servi barem ediția a II-a, „integral revizuită și substanțial adăugită” a *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, elaborat, firește, sub egida aceleiași Academii Române). Apropo, în *Cuvînt-înainte* la *Dicționarul* sus-numit, Eugen Simion (ex-Președintele Academiei Române) observă că românii „sînt, în privința ortografiei, mai refractari. Unii nu acceptă, de exemplu, pe *â* și sînt recomandați de Academia Română. Au trecut zece ani de cînd s-a votat această regulă și ei continuă să scrie cu *î* și sînt pe motiv că schimbarea lor ar fi o măsură politică abuzivă... O discuție fără sfîrșit” (Simion, X). Lesne putem deduce că acad. Eugen Simion a intuit perfect că, în legătură cu Hotărîrea în cauză, discuțiile vor fi „fără sfîrșit” pentru că, în ultimă instanță, de ce nu am recunoaște că sîntem, într-adevăr, în fața unei măsuri de evidentă și masivă „politică abuzivă”. Anume acest detaliu (deși în situația dată avem de a face mai mult decît cu un „element neesențial al unui ansamblu”) avea să-l scoată în evidență regretata cercetătoare Mioara Avram atunci cînd menționa că pentru ambele modificări operate în 1993 „sînt supărătoare procedeele dictatoriale și diversioniste folosite pentru obținerea rezultatului urmărit: denaturarea adevărului științific și a istoriei, manipularea celor neinformați, din lipsa unei culturi filologice, și impresionarea lor cu lozinci politice naționaliste și restauraționiste, crearea unor dezbinări între oameni de cultură, utilizarea de presiuni și amenințări, dirijarea discuțiilor nu spre fondul problemei, ci spre aspecte exterioare” (Avram, 1994: 48).

În rîndurile ce urmează nu ne vom pronunța pe marginea esenței și rostului unei ortografii sau a genezei și principiilor ortografiei românești, precum nici nu vom

1. Amintim doar de unele ședințe de comunicări și sesiuni științifice organizate în mod special pentru dezbaterile Hotărîrii în cauză: București (17 și 31 octombrie, 14 noiembrie și 12 decembrie 1991), Iași (7-8 noiembrie 1991), Cluj-Napoca (11 decembrie 1991), Craiova (13 decembrie 1991).

STUDII DE LINGVISTICĂ

polemiza cu adepții reformei „academice”, ci vom încerca să ilustrăm, prin invocarea de argumente peremptorii, ne-sentimentale, ce și-au găsit reflectare, într-o formă sau alta, în studiile și articolele semnate de Mioara Avram, Eugeniu Coșeriu, Silviu Berejan, Ion Coteanu, Teodor Cotelnic, Alexandru Dirul, Elena Dragoș, Stelian Dumistrăcel, Nicolae Felecan, Ion A. Florea, Dumitru Irimia, Gavril Istrate, Alf Lombard, Dan Mănuță, Nicolae Mătcaș, George Mirea, Alexandru Niculescu, Ion Nuța, Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Magdalena Vulpe, Petru Zugun ș.a.², netemeinicia Hotărârii Academiei Române cu privire la modificările ortografice menționate (în felul acesta, sperăm să răspundem tuturor celor care, cu adevărat, manifestă interes față de ortografia românească și care, pe de o parte, doresc să cunoască oportunitatea/inoportunitatea modificărilor „academice” dar, în același timp, vor și să li se explice acest lucru „pe scurt”, „în două cuvinte”, „repede-repejor”).

a) Decizia de a opera modificările ortografice în cauză poate fi calificată drept o insultă dezonorantă și fățișă a specialiștilor în domeniu – filologi, ziariști, redactori, editori, profesori de limba și literatura română ș.a.: or aceștia nu numai că nu au fost antrenați în haosul ortografic ce amenință să se instaleze, dar nici n-au fost barem consultați; în plus, doleanțele, părerile, opțiunile acestora, exprimate anterior Hotărârii de pomină, au fost, eufemistic vorbind, pur și simplu neglijate, iar autorii lor au fost învinuiți de „dogmatism”, „ticăloșie”, „imobilism”, „inerție”, „scientism îngust”, „inhibare a conștiinței latinității”, „renegare” ș.a.

N-am vrea să credem, dar se creează impresia că, la români, oricine ajunge măcar să se atingă de „piramidă” (darămite să ajungă în vârful ei) e capabil să ia decizii, totodată hotărâtoare, privind orice aspect al vieții (economice, științifice, sociale etc.). Probabil, după „amețelile de pe urma succeselor” obținute în 1989, membrii „ne-filologici” ai Academiei Române, în loc să schimbe „țara și mentalitatea” (Niculescu 2002: 16), s-au trezit ahtiați de „a face ordine” în ortografie, uitînd avertismentul densusianian că „o revoluție socială nu trebuie să aducă și o revoluție în ortografie, în lingvistică, în general”. Vorba ceea: țara arde, iar „grafonomii” piaptăna ortografia! (Dumistrăcel 1993: 71)³.

Ridicolă situație în acest sens: pentru a-și realiza veleitatea, Academia face referință la autoritatea lui Titu Maiorescu, dar îi scapă din vedere (din neștiință?) că acesta, încă în 1872, exprimîndu-și atitudinea față de intenția unui Consiliu de pe lângă Ministerul Instrucțiunii Publice de a impune un nou sistem de norme ortografice, anticipa parcă situația și evenimentele din actuala Academie: „Cine sînt acești domni? D. Christian

2. Putem continua lista, dar sîntem totuși curioși: cine e temerarul care ar cuteza să întocmească o altă listă de nume ce ar înclina balanța în favoarea lui?
3. Avem tot temeiul să credem că Sextil Pușcariu a anticipat profetic situația de la noi cînd invoca drept „exemplu tipic de inconștiență faptul că savanții bizantini erau atît de preocupați de discuții asupra unor chestii de ortografie la mijlocul secolului al XV-lea, încît nu băgară de seamă că turcii împresurau Constantinopolul” (Pușcariu 1968: 350). A se reține: e vorba de sec. al XV-lea (noi însă ne aflăm nu doar în alt secol, ci în alt mileniu), iar cei care vor să ne „împresoare” pur și simplu, nu-și dau drumul.

STUDII DE LINGVISTICĂ

Tell e general, d. Orescu arhitect, d. Aaron istoric, d. Zalomit profesor de filozofie (pentru a nu zice filozof), d. Marin fizic și d. Petrescu matematic. Nici unul din domniile lor nu este limbist. Dar atunci de unde își arogă dreptul de a impune opiniile d-lor nemistuite asupra scrierii și limbei ca regule obligatorii școalelor române? Cum! Generalul Tell, arhitectul Orescu, fizicul Marin și ceilalți vor să ordone filologilor Laurian, Massim, Circa, Burlă, Lambrior etc., profesori specialiști în această materie, ca să-și părăsească scrierea lor de pân-acum și să primească pe aceea a consiliului permanent? Nemții au un proverb de batjocură: cui i-a dat Dumnezeu un post, i-a dat și mintea trebuincioasă pentru el. Nu cumva d-nii din Consiliu au luat acest proverb în serios?”

b) Însăși propunerea Academiei de a folosi două litere (*â* și *î*) pentru a marca unul și același sunet este, în esență, alogică. De ce, la o adică, această vocală (exceptând cuvântul *român* și familia sa, precum și numele proprii de persoană care, prin tradiție, se ortografiază cu *â* în loc de *î*) ar trebui să se bucure de privilegii suplimentare? Și de ce, la o adică, în numele dreptății și consecvenței, nu am acorda aceleași drepturi și grafemelor *e* și *u* care, de asemenea, s-au folosit în secolul al XIX-lea pentru marcarea sunetului *î* (*vênt*, *adânc*)⁴?

Adepții „latinității” consideră că *â* este „mai latin” decât *î* (sic!). Într-adevăr, *î* este un sunet specific limbii române, dar ce ne facem și cu alte litere (cum ar fi *ș*, *w*, *z*, *y*, *q*) care nu erau în latină, dar se folosesc, actualmente, în română? Poate e cazul să declanșăm „război” împotriva acestor litere care ne atenuează proveniența latină?! Să mai luăm aminte: „războiul” poate lua, la ora actuală, și alte dimensiuni în legătură cu „invazia” grafemelor *ă*, *ö*, *ë*, *č* ș.a.

Deseori, se invocă „nelatinitatea” lui *î*, adică acest grafem este considerat un „düşman al latinității noastre”. Ca atare, acest sunet descinde atât din *a* situat în interiorul cuvântului (*manus* > *mîină*) și în poziție inițială (*angelus* > *înger*, *angustus* > *îngust*), cât și din *i*, *o*, *e*, *u* – toate latine (*rivus* > *rîu*, *incipere* > *începe*, *fontana* > *fîntină*, *ventus* > *vînt*, *aduncus* > *adînc*). În acest context, dacă notarea cu litera *â* a sunetului *î* s-ar justifica, din punct de vedere al evoluției limbii, în cuvintele cu *a* + nazală (de tipul *manus* > *mîină*), apoi o atare notare nu se justifică, nici dintr-un punct de vedere, în cuvintele cu *e* + nazală (*monumentum* > *mormînt*), *e* urmat de *r* (*vertuosus* > *vîrtos*), *i* + nazală (*stringere* > *strînge*), *i* precedat de *r* sau *s* (*ripa* > *rîpă*, *sinus* > *sîn*), *o* + nazală (*longum ad* > *lîngă*), *u* + nazală (*aduncus* > *adînc*).

e) Se invocă și faptul că am fi mai „latini”, iar româna mai „romanică”, pentru că avem două litere pentru un sunet... nelatin (acest sunet e specific doar limbii române). Oare noi, pînă la reforma alfabetică din 1989, ne consideram „slavi” din motiv că

4. De exemplu, în studiul lui Gheorghe Șincai din 1805 *Elementa linguae dacoromanae sive valachicae* („Elemente ale limbii dacoromâne sau valahe”) accentul circumflex apărea la trei litere (*î*, *ê*, *î*), iar în 1841 acest accent apărea la cinci litere (*î*, *ê*, *î*, *ô*, *û*) – toate coresponzînd unuia și aceluiași fonem – *î* (Dragoș 1993: 289).

STUDII DE LINGVISTICĂ

utilizam alfabetul rusesc? Nu cumva turcii din dorința de a fi considerați „latini” folosesc alfabetul latin? E cazul oare să „latinizăm” cuvintele de origine autohtonă (*brîu, bîrsă*), slavă (*smîntîină, vîslă, gîrbov, stîlp, izbîndă*), ucraineană (*drîmbă, bîrcă*), bulgară (*cîrmaci, cîș*), maghiară (*tîlhar, dîmb, pîrgar, gînd*), turcă (*tacîm, catîr*), neogreacă (*dîrmon, sîrmă*). Sintem oare în drept să-l frustrăm pe V. Cernomîrdin (ambasadorul Rusiei în Ucraina) sau pe Gh. Pîrvan (Prezidentul Bulgariei) de plăcerea de a purta blazonul „slavonismului”, ortografiindu-le numele de familie cu *â*, și nu cu *î*? Și, în ultimă instanță, cum rămîne cu dorința unor vorbitori care preferă să scrie cu *î*, dar nu cu *â* în interiorul numelui lor de familie? În mod firesc, orice ortografie este (sau ar trebui să fie) specifică unei limbi, dar, în același timp, ortografia, în sine, „nu conferă și atributele esențiale ale unei limbi sau ale unui popor” (Mircea 1993: 55). Semnele grafice ca atare nici nu confirmă, nici nu subminează statutul etnic al poporului sau geneza limbii lui (limba română, de exemplu, este o limbă romanică nu din motivul că se folosește de alfabetul latin, după cum nici originea poporului român nu transpare din tipul grafemelor utilizate).

Renunțarea la folosirea grafemului *î* pentru vocala *î* determină violarea corespondenței dintre realitatea fonetică și cea grafică: or litera *î* este mai „în drept” să marcheze sunetul *î*, deoarece orice vorbitor e apt să sesizeze, sub aspect grafic și acustico-fiziologic, apropierea (nu am luat între ghilimele acest cuvînt) dintre *î* și *i*. Și tot același vorbitor poate urmări fără careva dificultăți continuitatea grafică și sonoră, fie sub aspect gramatical, fie sub aspect lexical, dintre verbele de conjugarea a V-a (nu a IV-a, deoarece *i* și *î* reprezintă foneme distincte) cu sufixul infinitival *-î*, pe de o parte, și alomorfele (*a urî: am urît, urîsem, urîsei, urînd, urît* ș.a.) sau derivatele lui, pe de altă parte:

urî
 ur-îcios
 ur-îciune
 ur-ît
 urîț-el
 urîț-enie
 urîț-i
 urîți-re.

În situațiile cînd intervine alternanța fonetică *î > i*, orice vorbitor de limba română își dă mai bine seama de existența unei asemănări (sub aspect grafic, sonor și chiar semantic) dintre grafemele *î* și *i* decît între grafemele *â* și *î*: *a vinde/ vînzare, cuvînt/ cuvinte, mormînt/ morminte*.

h) Scrierea cu *â* în interiorul tuturor cuvintelor, dar cu *î* la începutul și sfîrșitul cuvîntului (cum ne recomandă Academia) poate genera doar confuzii, nedumeriri, zăpăceală. De unde poate cunoaște vorbitorul de limbă română că *bineînțeles* se

STUDII DE LINGVISTICĂ

ortografiază cu *î*, deoarece „tot *î* scriem și în corpul cuvintelor, când, prin compunere, *î* de la începutul cuvintelor ajunge medial”, iar derivatul adjectival de la verbul *a amări* se ortografiază cu *â*, deoarece „nu vom scrie *î*, ci *â* în derivatele verbelor cu infinitivul în *-ri*”. Și, tot în aceeași ordine de idei, de unde avem certitudinea că orice vorbitor de limbă română știe sau, în cel mai bun caz, nu va rămâne contrariat de faptul că *bineînțeles* poate fi ortografiat și cu *â* (când avem a face cu un singur cuvânt: *bineînțeles*), și cu *î* (când avem a face cu două cuvinte: *bine înțeles*). Nu cumva, prin reforma propusă, se intenționează a considera scrierea un apanaj al oamenilor cu o solidă pregătire filologică sau a-i avertiza drastic pe gimnaziști și liceeni de a frecventa conștiincios orele când se explică compunerea, gerunziul, supinul și, mai ales, ortogramele?!

Mulți opinează că *î* ar fi apărut în urma influenței străine, în special slave. Se știe însă că *î* a apărut în timpul constituirii limbii române din latina vulgară (populară), adică cu câteva secole mai devreme de contactele cu limbile popoarelor migratoare, inclusiv slave. Or e unanim recunoscut că individualitatea dacoromânei printre celelalte limbi romanice e conturată și de elementele fonetice de substrat – în primul rând, de sunetele *ă* și *î* (apropo, grafemul *î* a fost propus de latinistul Petru Maior și îl reprezintă pe *i* latin cu semn diacritic). Aceasta, pe de o parte. Pe de altă parte, trebuie să fim însă destul de tranșanți: chiar dacă admitem existența grafemului *î* în scrierea românească și a formei *sînt* a verbului *a fi*, atunci – curios lucru – cum poți să împrumuți dintr-o limbă ceea ce ea nu dispune (apropo, grafemul *î* a apărut în limba rusă din *ѣ*).

î) Se invocă, de asemenea, aspectul... eufonic: chipurile, *â* este mai „frumos” decât *î* în interiorul cuvântului. Mergînd pe această cale, deci recunoscînd existența literelor „frumoase” și „ne-frumoase” ar trebui să întreprindem de urgență acțiuni în vederea „ornării” grafice a limbii române, adică să exilăm, cît nu e tîrziu, și alte litere „urîte” din alfabetul actual sau, la o adică, cuvintele, ale căror litere „nasoale” creează sonorități obscene (cum ar fi *curaj* sau *pulover*), să fie prigonite sau substituite.

Propunerea de „îndreptare” a ortografiei limbii române dezorientează pe oricine care consultă dicționarele, întrucît *â*, spre deosebire de *î*, plasează cuvintele-titlu la intervale uneori considerabile (să se ia aminte: „rudenia” cuvintelor cititorul o poate sesiza și vizual). Astfel, dacă pînă la „reformă” cititorul ar fi găsit cuvintele *a sfinți* și *sfînt* la interval de 9 articole lexicografice, astăzi ar trebui să le găsească la interval de peste... 80 de articole lexicografice.

Cu referire la opțiunea pentru *î* sau *u* în formele de indicativ prezent ale verbului *a fi*, trebuie să menționăm că, din punct de vedere etimologic, sînt corecte doar formele cu *î* (aceste forme descind nu din indicativul prezent al verbului latin *esse*, ci din forma de conjunctiv prezent latin, care a ajuns prin evoluție fonetică la forma *sint* >*sînt*). Sub influența însă a unor vorbitori (iar aceștia, la rîndul lor, fiind influențați de scrierea pretențioasă cu *u*), astăzi se extinde utilizarea formelor neetimologic refăcute *sunt*, *sunteți*, *suntem* (în general, aceste forme au fost create la finele sec. al XVIII-lea de către ardeleni). În ceea ce privește apariția acestor forme în literatura artistică, ea

STUDII DE LINGVISTICĂ

(aparitia) poate fi explicată prin faptul că acești scriitori „adoptă formele *sunt, suntem, sunteți* ca un mijloc de frondă neoavangardistă” (Mihăilă 1998: 209)⁵. Mai putem remarca faptul că și atunci când latiniștii optau pentru ortogramele *sûnt* sau *sunt*, ei erau conștienți de faptul că aceste cuvinte se pronunță *sînt*, întocmai ca și cele peste 60 de rime eminesciene:

*De-aceea zilele îmi sînt
Pustii, ca niște stepe
Dar noapțile-s de-un farmec sfînt
Ce nu-l mai pot pricepe.*

(În catrenul dat, poate e cazul, pentru a sufla în surla Academiei, să pronunțăm *sfunt*, dar nu *sfînt*?!; în acest context, am mai putea invoca un fapt mai mult decît rizibil: unii colegi scriu *sunt*, dar pronunță *sînt*).

Astăzi, dacă și se pune problema acceptării sau a respingerii unei sau altei forme, atunci decizia aparține... uzului, adică vorbitorii care, cu certitudine, se vor distanța imparțial de efectele provocate de sonoritatea/grafia agreabilă sau antipatică a literelor/sunetelor, vor fi în drept de a „legifera” scrierea respectivă (mai ales, că scrierea cu *î* sau *u* e de „competența” normei, dar nu a ortografiei limbii literare).

Sintetizînd cele spuse, considerăm oportună invocarea concluziei regretatei prof. Mioara Avram privind statuarea științifică a ortografiei românești: „Ortografia românească nu este perfectă și, desigur, nici definitiv stabilită pentru veșnicie în toate detaliile. Orice propunere de ameliorare trebuie să nu se abată însă de la criteriul – devenit tradițional în trecutul Academiei Române și sprijinit de modelul altor academii romanice – de simplificare continuă în vederea ușurării efortului de însușire a ei... Viitorul ortografiei și ortoepiei românești depinde totuși de filologi. Și nu ca simpli executanți docili ai deciziilor luate de alții!” (Avram 1994: 53). În subsidiar, am mai vrea să credem că prof. ieșean Petru Zugun a avut suficientă acoperire atunci cînd a făcut tranșanta constatare măgulitoare: „Lingviștii basarabeni, care nu au acceptat o astfel de scriere (chiar așa să fie în realitate? – Gh. P.), ne servesc ca *exemplu de tradiție și de probitate* (subl. n. – Gh. P.)” (Zugun 2007: 181)⁶. ♣

5. Nu e inutil să mai adăugăm că prin „notarea acum cu *sunt* se dorește convingerea străinilor de latinitatea limbii române. Avem însă datoria să afirmăm că la sfîrșit de mileniu al II-lea, cam de cînd sîntem pe aceste meleaguri, armele științei nu trebuie să se miște în zona convingerii sau a persuasiunii, ci în cea a demonstrației științifice, iar cine nu crede în latinitatea limbii române n-o să se lase nici convins, nici sedus de un element de ordin grafic” (Dragoș 1993: 290).

6. Ne vedem obligați să amintim și de inițiativa din ultimul timp a Institutului de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei privind revenirea la scrierea sunetului *î* cu litera *â* și la forma *sunt*. Subscriem și noi factorilor invocați ce determină o atare revenire (mai detaliat, în acest sens, a se vedea (Bahnaru 2010: 63-67), dar, totodată, conștientizăm și faptul că, la moment, situația e de așa natură că am putea să nu luăm în calcul anumite adevăruri.

STUDII DE LINGVISTICĂ

Bibliografie:

- Avram, Mioara, *Probleme actuale ale ortografiei românești*, în *Limba română* Chișinău, 1994, nr. 3.
- Bahnaru, Vasile, *Modificări în ortografia limbii române*, în *Akados*, 2010, nr. 1.
- Dragoș, Elena, *Ortografia și perspectiva semiotică*, în *Limba română*, 1993, nr. 6.
- Dumistrăcel, Stelian, *Lupta în jurul literei î și demnitatea Academiei Române*, Iași, 1993.
- Mihăilă, Ecaterina, *Ocurența formelor „sunt” „suntem” „sunteți” în poezia românească postmodernă (1960-1980)*, în *Studii și Cercetări Lingvistice*, 1998, nr. 1-2.
- Mircea, George, *Simple însemnări despre ortografie*, în *Limba și Literatura*, vol. I-II, 1993.
- Niculescu, Alexandru, *Ortografia. O problemă de istorie a culturii românești*, în *România literară*, 13-19 noiembrie 2002, nr. 42.
- Pușcariu, Sextil, *Călare pe două veacuri*, București, 1968.
- Simion, Eugen, *Cuvînt-înainte*, în *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, 2005.
- Zugun, Petru, *Concordanțe și discordanțe în DOOM²*, în *Limba română azi*. Lucrările Conferinței Naționale de Filologie „Limba română azi”. Ediția a X-a, Iași-Chișinău, 3-7 noiembrie 2006, Iași, 2007.

Rezumat: Articolul trebuie conceput ca o sinteză a opiniilor privind vulnerabilitatea argumentelor în favoarea modificării a două norme ortografice (sunetul *î* să fie reprezentat prin literele *î* și *â*, iar verbul *a fi* să fie scris *sunt, suntem, sunteți*).

Cuvinte-cheie: *alomorf, conjugare, grafem, latinitate, literă ortografie, sunet, uz.*

Again about Inopportunity of Spelling Reform

Summary: The article must be conceived as a synthesis of views on the vulnerability of the arguments in favor of the two spelling rules amendment (sound *î* to be represented by the letters *î* and *â*, and the verb to be (should be) written as *sunt, suntem, sunteți*).

Keywords: *allomorph, conjugation, grapheme, Latinity, letter, spelling, sound, use.*